

TARİHSEL BİYOGRAFİ İNŞASINDA SÜBJEKTİFLİK SORUNU SUBJECTIVITY PROBLEMS IN HISTORICAL BIOGRAPHY

NECATİ ÇAVDAR

Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Asst. Prof. Dr., Gaziosmanpaşa University, Faculty of Science and Letters, Department of History

ncavdar19@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0713-6803

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-60, Eylül-September 2017 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 25.05.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 17.07.2017
Sayfa-*Pages* : 627-644
DOI- : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3766>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaead>
This article was checked by iThenticate.

TARİHSEL BİYOGRAFI İNŞASINDA SÜBJEKTİFLİK SORUNU
SUBJECTIVITY PROBLEMS IN HISTORICAL BIOGRAPHY

NECATİ ÇAVDAR

Öz

Biyografi yazarının temel problemi, tarihin nesnesi olmuş ve kendini savunma imkânından yoksun bir insan hakkında hüküm verecek olmasıdır. Tarihte sübjektifliğe en açık alanlardan birisi olarak görülen biyografi inşasında, biyografin his dünyasında, hayatını yazdığı şahsa karşı ister istemez bir yakınlık meydana geldiği reddedilemez. Bu durum biyografi, hayatı yazılan şahıs nezdinde müspet veya menfi bir tür tarafgirliğe itmektedir. Bilimsel biyografi inşasında biyograf, psikolojik tahlillere ve kişisel hükümlere girişmemeyi prensip edinip referanssız bilgilerden kaçınmaya özen göstererek objektifliğe yaklaşabilir, özel evrakın, mektupların, doğru nakledilen sözlerin muhafaza edildiği ve bunların vesikalarla doku uyumunun sağlandığı durumlarda ise sübjektiflikten olabildiğince uzaklaşır. Tarih yazıcılığının en kadim türü olan ferdin tarihini inşa ederken sübjektifliğe düşmenin temel nedenlerinin tespiti ve bu durumdan uzak durmanın başarılıp başarılamayacağı tarih felsefesinde tartışmalı bir mevzudur. Çalışmada genel olarak tarih inşasında ve onun bir çalışma sahası olan biyografi inşası özelinde, objektiflik-sübjektiflik kavramları ile kastedilen asıl şeyin ne olduğunun ve sübjektiflik olarak adlandırılan durumun oluşmasına etki eden şartların neler olduğunun izi sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazımı, Biyografi, Nedensellik, Sübjektiflik

Abstract

The main problem of the biographer is that he will pass judgement about a person who has become an object of history and lacks the means to defend himself. In the writing of biographies, which is seen as one of the most open areas of subjectivity in history, it cannot be denied that feelings of the biographer show an unwilling affinity for the person he wrote about. In this situation the biography is pushed into a positive or favorite direction when writing about the person. In the course of a scientific biography writing, the biographer can carry out objectivity by avoiding information without reference and adopting the principle of not engaging in psychological analysis and personal covenants. When using private documents and letters and when the right words are transferred and maintained one gets as far away from subjectivity as possible. The determination of the main reason for becoming subjective when writing the history of an individual person, the most ancient of history writing, and how to be successful to avoid this situation, is a controversial issue in the philosophy of history. Our work will, in general, be specific to what is meant by the notions of objectivity-subjectivity, in particular in the construction of history and in its work field of biography writing and determine what the conditions that influences the formation of the so-called subjectivity are.

Key Words: History Writing, Biography, Causality, Subjectivity.

Giriş

İnsanın tarihin akışı içerisindeki rolü ve tarihin insanın iradesi üzerindeki etkisi konusu, tarih usulünün en cazip tartışma alanlarından birisi olup tarih yazıcılığının en kadim türü olan ferdin tarihini ortaya çıkarmıştır. Thomas Carlyle “*dünya tarihi bu dünyada insanın başardığı işlerin tarihi, aslında burada çalışıp çabalamış olan büyük adamların tarihidir*” (Birinci, 2012: 111) ifadeleriyle ferdin iradesi ile tarihin akışı arasındaki etkileşimin her zaman canlılığını koruyacağını dile getirmiştir. Bu da tarih yazıcılığının en kadim ve cazip türünü teşkil eden *ferdin tarihinin* (Birinci, 2001: 5) maziden getirdiği şöhretini âtiye taşıyacağının kanıtı gibidir.

Bir insanın tarihi olarak tanımlanabilecek biyografinin inşası, Leon E. Halkın’ın ifadesiyle, “güç bir sanattır”. Objektif biyografi, hayatı yazılan şahsı kendi kadrosundan çıkarmaksızın, onun kendi tarihî hakikatini ortaya koyma endişesi taşımaktadır. 19. ve 20. yüzyıl şahıs biyografilerinin inşasının 17. yüzyıldakilerden daha zor olduğu kabul edilmektedir. Çünkü daha önceki dönemlerdeki biyografi yazımında yeri olan hiciv, istihza ve anekdot bir yana itilerek daha çok vesikaya ve kuru bilgi aktarımına dayanan yaklaşım içine girilmiştir. Bu nedenle sonrakilerin daha dikkatli, bir ifade ve anonim kimliği belirten bir üslupla kaleme alınması gerektiği anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır. Tarihsel Biyografi yalın bir Tercüme-i Hâl olmayıp şahsın hayatını ortaya koymaktan ziyade başlı başına bir tarihi dönemi yansıtan yapıdır. Bu yapının teşkilinde vesikaya bağlı doğruluk biyografi yazarının vazifesi olmalıdır (Ortaylı, 2009: 140). Tarih felsefesi, dolayısıyla da tarih yazıcılığının pozitivistizmin kuvvetli tesiri altında kaldığı 19. yüzyılda, dönemin tarihçileri ve felsefecileri bilimsel metotları tarihe uygulamayı denemişlerdir. Bu dönemde tarih, bilim olarak kabul edilmiştir. Tarihin bilimselliği ise tarihi olgulara dayandırılmıştır. 19. yüzyıl olguların yüzyılıdır ve tarihçiler yalnızca ve yalnızca olgularla meşgul olmuştur. Akademik tarihçiliğin kurucusu olan Ranke 1830’larda, tarihçinin asıl işinin yalnızca “hakikatte ne olduğunu ortaya çıkarmak” olduğunu ileri sürmüştür (Acun, 2006: 111-112). Biyografiler, 19. yüzyılda “hayatı ve eserleri” başlıklı kuru ve resmi metinlere dönüşmüştür. “Büyük adamlar” ile sınırlı ve tarihi bunların yaptıklarından ibaret gören biyografi türü 20. yüzyılda modern tarih yazımı tarafından uzun müddet küçümsenmiştir (Kırmızı, 2015: 157).

Biyografi yazarının temel problemi, tarihin nesnesi olmuş ve kendini savunma imkânından yoksun bir insan hakkında hüküm verecek olmasıdır. Tarihte sübjektifliğe en açık alanlardan birisi olarak görülen biyografi inşasında, biyografin his dünyasında, hayatını yazdığı şahsa karşı ister istemez bir yakınlık meydana geldiği kabul edilmektedir. Bunun bir sonucu olarak, hayatı yazılan şahıs nezdinde biyografin müspet veya menfi bir tür tarafgirliğe mütemayıl olduğu düşünülmektedir. Bilimsel biyografi inşasında biyograf, psikolojik tahlillere ve kişisel hükümlere girişmemeyi prensip edinip referanssız bilgilerden kaçınmaya özen göstererek objektifliğe yaklaşabilir, özel evrakın, mektupların, doğru nakledilen sözlerin muhafaza edildiği ve bunların vesikalarla doku uyumunun sağlandığı durumlarda ise sübjektiflikten olabildiğince uzaklaşır. Tarihyazıcılığının en kadim türü olan *ferdin tarihini* inşa ederken sübjektifliğe düşmenin temel nedenlerinin tespiti ve bu durumdan uzak durmanın başarılıp başarılamayacağı tarih felsefesinde tartışmalı bir mevzudur. Çalışmamız, genel olarak tarih inşasında ve onun bir çalışma sahası olan biyografi inşası özelinde, objektiflik-sübjektiflik kavramları ile kastedilen asıl

şeyin ne olduğunun ve sübjektiflik olarak adlandırılan durumun oluşmasına etki eden şartların neler olduğunun izini sürecektir.

Biyografi Yazımının Tarihi Gelişimi

Geçmişe ait bir olayın, şahsın veya bir durumun çalışılacak olması, başta tarihin ne olduğu sorusunun cevaplandırılmasını gerektiriyor. Çok sayıda veciz ve karmaşık tanımı yapılmış olan tarih kavramını “geçmiş ve şimdiki zamandaki insan tecrübesinin tamamı” şeklinde ifade etmek yanlış olmasa gerekir. Samuel Eliot Morison, “Tarih insanın hikâyesidir” (Acun, 2006: 110) derken bunu kastetmiş olmalıdır. Biyografi, uçsuz bucaksız tarih sahasının inceleme alanlarından birisini oluşturur. Günümüze kadar çok sayıda tanımı yapılmış olan “biyografi” Yunanca bir terim olup canlılık, hayat anlamına gelen “bios” ile yazı, şekil anlamına gelen “grafien” sözcüklerinden oluşturulmuştur (Çetin, 2012: 15). Osmanlı Türkçesinde en yaygın olarak kullanılan ifade şekilleri “tercüme-i hâl” ve “hâl tercümesi” iken (Levend, 1988: 5) günümüz Türkçesinde daha çok “hayat hikâyesi” (TDK, 1998: 202) olarak kullanılmaktadır. Nasıl ki tercüme bir sözü bir dilden başka bir dile çevirmekse tercüme-i hâl de bir insanın hayatını, yazarın kurgulayacağı bir plan dâhilinde, okuyucunun anlayacağı şekilde ifade etmektir (Kırmızı, 2015: 159). Mübahat Kütükoğlu biyografi terimini *tarihe mal olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikâyesi* (Kütükoğlu, 1991: 23) olarak tanımlamaktadır. Biyografi hayat yazmaktır, hayat yazmaksa iddialı bir uğraştır. Binlerce şekil alabilecek bir hayatı tek bir şekle sokma, esnek bir malzemeyi tek bir kalıba dökme, adeta ruhu tek bir kalıpta dondurmaktır biyografi (Kırmızı, 2012: 26).

Thomas Carlyle, biyografiyi *tarihin büyük adamlarının hayat hikâyesi* olarak tanımlamıştır. Eski çağlardan beri özellikle büyük kişilerin *tarih yapan aktörler* olarak kabul edilmelerinden ve o kişilerin toplumdaki rollerinin abartılmasından dolayı bir anlamda kişiye tapınma kültürü gelişmiştir. Bu durum biyografinin itibar kaybetmesine yol açmış, özellikle Annelesci ekol ve yapısalcı tarihçiler hem biyografiyi hem de onun işlediği büyük kişileri adeta tarihten kovmuşlardır (Sakal, 2014: 2). Anglo-Sakson dünyada tarihçiliğin son derece saygı görmüş ve halen de görmekte olan bir sahası olan biyografi, bilimsel tarih yazımı ile akademik çevrelerin fildişi kuleleri arasında okuyucuya ulaşmayı başarabilen köprülerden biri durumundadır (Sakal, 2014: 5).

Dünyada ilk biyografi örnekleri Yunan ve Roma medeniyetlerinde görülen tercüme-i hâl kitaplarıdır (Kütükoğlu, 1991: 24). Biyografinin kaynağı doğu medeniyetinin çok eski soy ağacı araştırmalarının Yunan tarihinin fikirleriyle karşılaşmış olmasıdır. Bu münasebet bağlamında tarihin kurucusu olarak kabul edilen Herodot, Pers Kralı Büyük Kyros / Keyhusrev biyografisini meydana getirmiştir (Torkak, 1941: 670). Batı dünyasında biyografi türünün ilk büyük yazarının Eski Yunan edebiyatında Plutarkos olduğu iddialar arasındadır. “Ben tarihler değil hayatlar yazıyorum” diyen yazar, daha önce tarihin bir kolu olarak düşünülen biyografi türünün edebiyata dâhil edilmesini sağlamıştır (Çelebioğlu, 2007: 2). Ortaçağ döneminde azizlerin biyografik özelliklerden çok dini bilgilere önem verilerek yazılmış olan hayatları karşımıza çıkmaktadır. Bu çağda İngiltere’de etik ve teolojik kavramların yer verildiği azizlerin yaşamlarını anlatan “hagiography” (hayat hikâyesi) türü gelişmiştir. 17. yüzyılın sonlarında biyografi yazımında öne çıkan isim Izaak Walton olmuştur. *Lives* adlı çalışması başarılı bir sanat eseri olsa da, Walton’un gerçeklik konusunda hataya düşüp esere kendi duygularını katarak etik değerleri ön planda tutması

nedeniyle, tam anlamıyla bir biyografi olarak kabul edilmemektedir. Buna rağmen Walton iradî olarak biyografi yazmaya çalışmış ilk biyograf sayılmaktadır (Çelebioğlu, 2007: 5). 18. yüzyıl biyografik eserler açısından verimli bir dönem olmuştur. Bu dönemin öne çıkan ismi Dr. Samuel Johnson'dır. Johnson kendi teorisini oluşturarak biyografi türünü "pure" (saf) hale getiren bir biyografıdır. Bu yüzyılda özellikle biyografinin roman ile ilişkisinin gelişmesi, biyografik metinlerde mektupların ve diyalogların kullanılmasını sağlamıştır (Er, 2010: 31). 19. asır biyografi yazımının öncüsü, Plutarkos akımının takipçisi olan Samuel Smiles olmuştur. Smiles, "doğru kurallar işe yarar ama doğru modeller çok daha fazlasına yarar" düsturıyla "önemli ama bilhassa da iyi" insanların biyografilerini yazmıştır (Er, 2010: 32). 20. yüzyılda dönemin biyografi anlayışına damgasını vuran biyograf ise ilk modern biyografi örneğinin yazarı sayılan Lytton Strachey'dir. Yazar, *Eminent Victorians* adlı çalışmasıyla "doğruyu, yalnızca doğruyu" (Çelebioğlu, 2007: 3) yazmaya yemin etmiştir.

İlk örneklerinin batı dünyasında verildiği düşünülen biyografi konusunda doğu dünyasına da yüzeysel olarak değinmek yerinde olacaktır. İslâm öncesi Türk tarihinde Orhun Yazıtlarından itibaren tarih yazıcılığının bu türünün (biyografi) görüldüğü kabul edilmektedir. İslâm tarihinde de Arapların tabakât adı verdikleri biyografi yazıcılığının köklü bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. İlk müstakil eserlerini 15. asırda vermeye başlayan Osmanlı tarih yazıcılığında biyografi tarzının oldukça geç başladığı görülmektedir. Hâlbuki Osmanlı tarihçiliğinin geniş ölçüde etkilendiği İslâm tarihçiliğinde, özellikle ulema tarafından tabakât ve terâcim-i ahvâl kitaplarının telifine büyük önem verildiği ve çok sayıda eserin meydana getirildiği bilinmektedir (Emecen, 1999: 83). Osmanlı kronikleri içerisinde biyografik malzeme kırıntılarına rastlanan ilk kaynak olarak biyografi bentlerinin yer aldığı Aşıkpaşazade'nin "Tevarih-i Âl-i Osman" adlı eseri kabul edilmektedir (Emecen, 1999: 85). 15. yüzyılda ulema kökenli tarihçilerin kalemiyle yükselen Osmanlı tarihçiliğinin gittikçe resmî bir havaya bürünmeye ve İran edebi tarihçiliğinin tesiri altında kalmaya başlamasıyla şüara tezkireleri yanında tamamıyla müstakil yeni biyografi eserleri de ortaya çıkmaya başlamıştır (Emecen, 1999: 84). Bu esnada İdris-i Bitlisî, Timur'un tarihini ihtiva eden Farsça Zafernâme'yi örnek alarak, Arapların tabakât, İranlıların tezkire geleneğinin uzantısı sayılabilecek nitelikte bir eser vücuda getirmiştir. Her Osmanlı padişahı için bir cilt olarak tertip edilmiş olup Farsça olarak kaleme alınan *Heşt Bihişt* adlı bu eser Sultan II. Bayezid'e sunulmuştur (İnalcık-Arı, 2011: 114).

İslâm tarihinin siyer geleneğinin tipik örneklerinden Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât adlı Mevlid'i ile İskendernâme ve Hamzanâme gibi eserler daha önceden yazılmışsa da Osmanlıda gerçek anlamda biyografik eserler 16. asırda kaleme alınmaya başlanmıştır. Taşköprüzâde'nin, kuruluşundan 1858'e kadar Osmanlıda yaşamış olan tarikat şeyhleri ve âlimlerin biyografilerini ihtiva eden Arapça eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye'si (Afyoncu, 2007: 138) ve Nevâdirü'l-ahbâr'ı ile Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervân'ı biyografi türünün tipik örnekleri sayılırlar (Özcan, 2013: 278; Özcan, 2010: 299-301; Çog, 2004: 69-74). 16. asrın sonlarında Ramazanzâde Nişancı Mehmed Paşa'nın kaleme aldığı eser vekayinâme ve biyografi ilişkisini yansıtan ilk örnek olarak tanımlanabilir. 17. yüzyılda biyografi türünün iyice oturduğunu gösteren örnek ise Kâtip Çelebi'nin Türkçe *Fezleke*'sidir (Emecen, 1999: 86-88). 18. asırda yaşayan

Müstakîmzâde'nin Tuhfetü'l- Hattatın adlı asrın kültür tarihinde müstesna bir yer tutan biyografik çalışması önemlidir (Ortaylı, 1998: 57). 1724'te vefat eden Osmanzâde Tabib, Hadikaü'l-Vüzera adlı eserinde Alaeddin Paşa'dan Ramî Paşa'ya kadar olan 93 sadrazamın biyografisini kaleme almıştır. Müstakîmzâde Süleyman Sâdedin ise 1745 yılına kadar Osmanlının 63 şeyhülislâmının biyografilerini yazmıştır. 18. yüzyılda Ubeydullah'ın Tezkire-i Şükûfecîyan adlı eseri Osmanlıda sadece meşhur kişilerin biyografilerinin kaleme alınmadığını, çiçek yetiştiricileri gibi meslek erbabı kişilerin de hâl tercümelerinin yazıldığını gösteren müstesna bir eserdir (Ortaylı, 1998: 58). 19. yüzyıl başında Mehmed Hafid Efendi Sefinetü'l-Vüzera adlı eserinde 1451-1803 yılları arasında Osmanlıda görev almış kaptan paşaların biyografilerini kaleme almıştır (Afyoncu, 2007; 140-141).

Tezkire geleneği 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar devam etmiş, Tanzimat döneminde ise tezkirecilikten batılı biyografi örneklerine geçişle birlikte biyografi daha gerçekçi bir anlayışla ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemin önde gelen biyografıları, bu sahanın ilk örneklerini de vermiş olan Namık Kemal, Beşir Fuad, Ahmet Mithat ve Fatma Aliye Hanım'dır (Çelebioğlu, 2007: VI). Namık Kemal'in *Evrak-ı Perişan*, Ahmet Mithat'ın *Beşir Fuad* ve Ahmet Müfit'in *Tepedelendi Ali Paşa* adlı eserleri biyografi türünün kendi dönemlerindeki öncü örnekleri arasında yer almışlardır. Mehmet Süreyya Bey'in *Sicil-i Osmanî*'si, Bursalı Mehmed Tahir Bey'in *Osmanlı Müellifleri*, İbnülemin Mahmud Kemal İnâl'in *Son Sadrazamlar* ve *Son Hattatlar* adlı eserleri ise Osmanlı Dönemi'ndeki en kapsamlı biyografi örneklerinin başında gelmektedir (Er, 2010: 35).

19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başında Osmanlı tarih yazarlarının biyografik eser yazma konusunda bir gayret içerisine girdikleri ve çok sayıda eser ürettikleri bilinmektedir (Ortaylı, 1998: 58). Tarihçilerin gayretinin yanı sıra devletin bürokrasi alanında atılmış olduğu bazı resmî adımlar da Osmanlıda biyografik malzeme birikimine katkı sağlamıştır. Sultan II. Abdülhamid devrinde modern bir kontrol yöntemi olarak, 1879 yılında, Dâhiliye Nezareti bünyesinde Sicill-i Ahvâl Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, devletin istihdam ettiği personel kayıtlarının tutulması ve memurlar hakkında bilinmesi gereken bilgilere sahip olunması maksadına yönelikti. 1879-1909 yılları arasında Sicill-i Ahvâl Komisyonu vasıtasıyla 92 bin den fazla memurun biyografileri meydana getirilmiştir (Sarıyıldız, 2004: 8). Bu komisyonun tutmuş olduğu Sicill-i Ahvâl kayıtları “memurların tercüme-i hallerinden resmîyete intikal eden hususlar” anlamına gelmektedir. Genellikle “Sicill-i Ahvâl” olarak bilinen defterlere kayıtlı bu bilgiler yakın dönem biyografi yazımında başvuru temel ve en önemli kaynaklar durumundadır (Sarıyıldız, 2009: 134). Cumhuriyet dönemi Türk biyografileri de dayandıkları bilgi kaynağı ve inşa metodu bakımından son dönem Osmanlı biyografi yazımının tesiri altında kalmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren kaynak ve metot itibarıyla Osmanlı dönemi biyografi yazım şeklinden ayrılan bir tarz meydana gelmeye başlamıştır. Bu yeni bakış açısının ilk örneklerinin başında Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam*'ı yer almaktadır (Zürcher, 1987: 53).

Burada biyografi söz konusu edilmişken, konusu şahısların hayatları olup sunuş metodu bakımından biyografiden ayrılan bir yazım türünden de sathi olarak bahsetmek gerekir. Şahıs hayatlarının bir grup olarak incelenmesine, yani grup biyografisine, Türkçede verilmiş bir isim olmadığından bu tür çalışmalar Fransızca *Prosopographie*

teriminden türetilmiş olan *prosopografi* veya *prozopografi* kelimeleriyle ifade edilmiştir. Prosopografi en geniş anlamıyla, “genellikle meslek veya konum itibarıyla tutarlılık gösteren kişilerden oluşan bir grubun biyografilerinin incelenmesidir”. Tarihçiliğimizde prosopografi çok gelişmiş bir yazım türü değildir. Osmanlı Devleti’nde şüara tezkireleri, *eş-Şekâiku’n-Nu’mâniyye*, *Hadikatü’l-Vüzerâ*, *Sefinetü’l-Vüzerâ*, Mehmed Süreyya Bey’in *Sicill-i Osmanî* adlı eseri ve Bursalı Mehmed Tahir Bey’in *Osmanlı Müellifleri* gibi eserleri prosopografinin tipik örnekleridir (Eldem, 2009: 45). Her ne kadar biyografi ile prosopografi arasında sıkı bir ilişki var ise de aslında biyografinin bazı temel özelliklerinin prosopografi ile ters düştüğü söylenebilir. Biyografi meşhur kabul edilen kişilerin hayatları üzerine odaklanmaya meyilli olup çoğu zaman kişiyi gruptan, özeli genelden ve istisnayı ortalamadan fazla önemsemek gibi bir özelliğe sahipken prosopografi, incelediği grubun niteliğini, dinamiklerini, değişimini analitik bir şekilde ele alan bir metot kullanmaktadır (Eldem, 2009: 46).

Tarih-Biyografi Münasebeti

“Tarih”i ortaya çıkaran en önemli unsurun insan olduğu gerçeğine rağmen biyografinin tarih olup olmadığı ya da böyle bir yazım türünün olup olmadığı mevzuundaki ihtilaf konusunda son söz söylenmiş değildir. Burada biyografi yazımını tarihin temel ilkelerinden *tarihte nedensellik* bağlamında değerlendirmeye çalışacağız. Biyografi yaygın biçimde “tarihin üvey evladı” olarak kabul edilegelmiştir. Hâlbuki toplumsal hafıza biyografi ile harmanlandığı zaman bambaşka bir anlam kazanır ve tarih bilimi, ataların yapıp ettiklerinin hikâyesinden zamanın devam eden ruhuna dönüşmüş olur. Biyografi; psikoloji, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi gibi dallardan gelen araştırmacıların tarihçiler ve edebiyatçılarla diyaloga girebileceği ortak alan ve tampon bölge olup Tarih’e nüfuz etmenin en açık yollarından biri olduğu halde tarihçiler uzun zaman biyografinin işlevini sorgulamış ve *büyük adamların tarihi* diye küçümseyerek ondan uzak durmuşlardır (Kırmızı, 2012: 5-6).

Mark Twain “Biyografi, bir insanın elbise ve düğmeleridir. Bir insanın gerçek biyografisi ancak beyinde yaşadığı ve sizin asla bilemeyeceğiniz yirmi dört saatir” (Çelebioğlu, 2007: 11) sözleriyle biyografi yazımında kimya ya da fizik gibi bilimsel bir gerçekliğe dayanılamayacağını iddia etmiştir. Roland Barthes ve Hayden White da tarih yazımının kurgudan farklı olmayıp onun bir biçimi olduğunu ileri sürerek tarihsel anlatılarda hiçbir gerçek ölçütü bulunmadığını ispata çalışmışlardır. Onlara göre; kaynaklar üzerinde yapılacak inceleme kuşkusuz olguları keşfetmeyi sağlar ancak bunun ötesine geçip tarihsel bir anlatının kurgulanmasına yönelik adımı belirleyecek olan, bilimsel değil estetik ya da ahlaki kaygılar olur. Bu nedenle tarihsel anlatılar, içerikleri keşfedilmiş (mevcut) oldukları kadar aynı zamanda icat edilmiş olan sözel kurgulardır (İggers, 2011: 121-122). Bu çıkarımlar bağlamında, biyograf hem tabii bilimlerin ilkeleri gibi bilimsel bir objektivizme dayanmak hem de estetik kaygıları göz ardı etmemek gibi bir yük altında bulunmaktadır. Kanaatimizce bu muvazenede biyografin esas amacı icat etmek değil keşfetmek olmalıdır. Yani biyograf, yaşamını yazmak istediği öznenin, kendisine sunmuş olduğu materyallerden ve gerçeklerden uzaklaşmadan, onları değiştirmeden ve çarpıtmadan hareket etmelidir (Çelebioğlu, 2007: 9).

Peki, bu dengenin ayarı nasıl tutturulacaktır? Külli tarihin bir parçası, bir açıklama usulü olup ilk görünümü methiye, sonrası panzehir niyetine hicviye olan biyografinin inşasında biyograf nerede olmalıdır. Biyograf, belgelerin ardına gizlenerek öznesini cansız, donuk bir bilgi yığını haline getirmekle mükellef bir terbiye edici mi yoksa kahramanını kendi hayal dünyasında üreten bir senarist mi olmalıdır? Francis Bacon; “sadece veri toplamakla yetinen karınca benzeri görgücüler (amprist) ile ağlarını kendi içinden çıkaran örümcek gibi salt kuramcılara eşit eleştiri yaparak, hammaddeyi arayan ancak aynı zamanda onu dönüştürebilen arı” (Kanat, 2011: 47) örneğini idealize etmiştir. Çünkü tarih (olgu) ile kuramın bileşimi olmadan ne geçmişi ne de şimdii anlamamız mümkün olacaktır. Tozlu, kuru bilgilerin kanlı canlı hale getirilmesi esnasında gerçekte sanat arasındaki ahengi sağlamak biyografin en zor işidir. Biyograf hem malzemeye ihanet etmemeli, hem de belgenin donuk diline yenik düşerek sanatkârane bir üslubu feda etmemelidir (Kırmızı, 2015: 159). David Bellos karınca örneğini yeğlemiş, biyografin resmi bir belgede yer alan bir tarihi, ajandanın birinde bulunduğu bir tarihe, bir anının yazılı biçimini, yıllar öncesinin bir tanığının anlattığına yeğlemesini salık vermiştir (Çelebioğlu, 2007: 12). Bu tutumu ile biyografin, öznesi hakkında söylenmesi gereken şeylerin en yakınında durabileceğini öngörmüştür. Aksi halde, Vakanüvis Halepli Mustafa Naima’nın Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa’yı hiç görmediği halde portresini teatral bir mizansen içinde tamamlayarak sadrazamın mali vaziyeti dirayetle idare ettiğini yazması, ya da ünlü tarihçi Peçevi’nin şahsî muhabbet veya nefret tezahürüne dayanan anlayışla kullandığı zehirli diliyle çok sayıda tarihî portre yaratması (Ortaylı, 1998: 58-59) gibi bir sübjektifliğe saplanmak kaçınılmaz olacaktır.

Netice itibariyle, Halide Edip’in deyişiyle, “biyografi tarihe insanî simasını vermektedir” (Kırmızı, 2015: 158). Biyografi belki tek başına tarih yazımı değildir ama biyografisiz tarih yazımı da oldukça güçtür. Tarihsel biyografi, sadece tercüme-i hâl olmayıp aksine başlı başına bir tarihî dönemi yansıtan yapıdır (Ortaylı, 1998: 63). Günümüz tarihçiliği artık yalnızca krallar, hanedanlar ve fetihlerle değil sıradan insanların nasıl yaşadıkları, evlerini nasıl yaptıkları, nasıl buğday yetiştirdikleri gibi konularla da ilgilenerek (Acun, 2006: 111) Ortaylı’nın ifade ettiği gerçeğe katkı sağlamaktadırlar.

Biyografi İnşasının Güçlükleri

Biyografi genellikle kapsamı araştırmacı tarafından tespit edilen bir plan içinde kaleme alınır. Bu kapsam bir tarih kesiti üzerine oturtulma şeklinde olabileceği gibi siyasi, askeri, idari, iktisadi, sosyal bakımlardan ele alma şeklinde de olabilmektedir (Kütükoğlu, 1992: 38). Biyografik eserler temel olarak, yazarın şahsiyetinin karışmadığı eserler ve yazarın şahsiyetinin karıştığı eserler olmak üzere iki tipte inşa edilmektedir. Birinci tip biyografide kahramanın hayatı bulgular çerçevesinde şahsî mütalaadan ve psikolojik tahlillerden uzak kalmak suretiyle, yorumsuz müşahede edilir. Bu tip bir biyografi inşasının öznesi doğuştan harikulade kimselerdir. İkinci tip biyografilerde ise özne, biyografin dünya görüşüne göre muhtelif hadiseler ve fikirlerle uzlaşmak zorundadır (Özgü, 1941: 740).

Tarihsel biyografi inşası yorucu bir yazma sahası ve büyük bir projedir (Tosh, 1997: 81). Biyografi inşası, biyografıtan diğer insanlar hakkında daima teyakkuza halinde bir gözlemci olmasını bekler. Biyografin, kahramanıla kimseyle olmadığı kadar bir

yakınlık içinde olmasını ister. Çünkü bir insanın hayatını yazmak, yıllarca sürebilen, öznenin izlerini her yerde dikkatle aramaya sevk eden bir tutku ve hatta saplantı halidir. Hayatı yazılan şahıs, biyografa adeta musallat olmalı, hatta yazarın rüyalarına girmelidir (Kırmızı, 2015: 159).

Bir biyografi eserinde bulunması gereken temel şartların başında; tarafsız (adil, tutarlı ve kanıtlanabilir) olmak, gerçekçi (gerçekleri değiştirmeden sergileme) olmak, bilgi, belge ve tanıklara dayanmak, kronolojik akışı dikkate almak (bu bir zorunluluk değil bir kolaylıktır) ve kişinin benzerlerinden ayrılan yanlarını belirlemek yer almalıdır (Çetin, 2012: 21-26). Bir biyografi eserinde olması gereken başat unsurlardan biri de tarihsel gerçekliktir. Hayat hikâyesi anlatılan kişi, nasıl bir hayat yaşamış olursa olsun, kişinin hayat hikâyesine dışarıdan bir şey eklemek veya özünden bir şey eksiltmek doğru bir yaklaşım değildir. Yani bir biyograf, yaşamını yazmak istediği öznenin, kendisine sunmuş olduğu materyallerden ve gerçeklerden uzaklaşmamalı, onları değiştirmemeli ya da çarpıtmamalıdır. Özne kendisine ne sunuyorsa, biyograf da okuyucusuna bu gerçekleri olduğu gibi aktarma azminde olmalıdır (Çelebioğlu, 2007: 8). Biyograf, öznesinin fiil ve davranışlarının sonuçlarından hareket eden bir tutum içinde olmalıdır. Doğa bilimlerinde nedensellik süreci nedenlerden başlayıp sonuçlara doğru giden bir gelişmeye tâbi iken tarih söz konusu olduğunda hareket ettiğimiz nokta sonuçlardır ve nedensellik süreci sonuçlardan nedenlere doğru işler (Tekeli, 1998: 36).

Biyografi yazarının önündeki en büyük engel, kendini savunma imkânından yoksun, özellikle yaşamayan bir başka kişi hakkında hüküm verecek olmasıdır. Kapsayıcı ve objektif bir biyografi inşasında varılabilecek en zor yargı, hayatı incelenen öznenin şahsiyeti, mensubiyeti ve düşünceleri konusunda kendi dilinden çıkmamış ifadelerle onu vasıflandırmaktır. Artık tarihin bir nesnesi olmuş bir insana yeniden kimlik çıkartmak ve onu belki de gerçeğin dışında bambaşka bir figür olarak yeniden ete kemiğe büründürmek büyük bir sorumluluk gerektirmektedir. Bu gerçeği dile getiren Leon E. Halkın'ın ifadesiyle *“biyografi güç bir sanattır. İyi bir biyografi, hayatı yazılan şahsı kendi kadrosundan çıkarmaksızın, onun kendi tarihî hakikatini ortaya koyma endişesi taşır. Vesikaya bağlı doğruluk ise biyografi yazarının vazifesi ve namusudur. Doğruluk bir ödevdir, erdem değil. Bir tarihçiyi doğruluğundan dolayı övmek, bir mimarı iyi harç kullandığından ötürü övmeye benzer”* (Halkın, 1989: 55-57).

Biyografi inşasında vesikanın kapsamını saptamak mümkün değildir, her şey belli bir konu için malzeme olabilir. Osmanlı toplumunun biyografik malzemeleri arasında; vakayinameler, şüara tezkireleri, menkıbeler, fermanlar, beratlar, mezar taşları, şiirler, çok şüpheli olsalar bile sözlü tarih malzemesi de tarihçinin ilgi ve dikkati dışında kalmamalıdır. Batı'da ise bunların yanında vaftiz defterlerindeki nüfus kayıtları temel biyografik malzemeler arasında yer almaktadır. Fakat 19. asır Osmanlı bürokrasi üyelerinin biyografilerinin inşasında biyografik malzeme şaheseri olarak kabul edilen malzeme Sicill-i Ahvâl kayıtlarıdır (Ortaylı, 1998: 61-63). Hayatı yazılacak olan şahsın yaşadığı mekânları yani coğrafyayı tanımak da biyografik bir malzeme sunabilir ancak salt coğrafi malumat biyografi yazarı için yeterli değildir. Coğrafyayı ve o kültürel-ideolojik iklimi yeteri kadar anlamadan bir kişinin biyografisine girişilmesi mahzurludur. Din sosyolojisi ve sosyal psikoloji, biyografi kişisi ile tarih ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi açıklamak için biyografi yazarı tarafından derinlemesine tetkik edilmelidir (Sakal, 2014: 7).

Tarihte sübjektifliğe en açık alanlardan birisi olarak görülen biyografi inşasında biyograf ile özellikle yaşamakta olan öznesi arasında ister istemez bir yakınlığın söz konusu olduğu kabul edilmektedir. Bu durumda ancak doğru nakledilen sözlerin, özel günlüklerin ve mektupların, otobiyografilerin muhafaza edildiği ve bunların vesikalarla doku uyumunun sağlandığı durumlarda bu sübjektiflikten kaçınabilme imkânı artmaktadır (Halkın, 1989: 58). Bu noktada Leon Halkın (1989: 59) haklı olarak, “*bir insanın hayatını yazmak için onun ölümünü beklemek gerekir. Biyografi ancak ölümden sonra yazılabilir*” yargısında bulunmaktadır.

Öznenin mükemmel bir gözleminin imkânsızlığı biyografinin tek güçlüğü değildir. Psikolojik izah bu konuda başka güçlükler de ihtiva etmektedir. Ne kadar kaçınmaya çalışsa da biyografin eserinde psikolojik tahlillerden uzak duramadığı, dolayısıyla tarihçinin sübjektifliğini biyografi kadar açık gösteren bir türün daha olmadığı bir vakıdır. Biyografi yazımında incelenen şahıs ile biyograf arasında daima gizli fakat derin bir yakınlık mevcuttur (Halkın, 1989: 58). *Biyografi sanattan ziyade zanaattır* (Kırmızı, 2012: 25) düsturunun ifadesinden anlaşılabacağı üzere biyografi inşası kaynağa dayalı bir yorum biçimidir. Aslında bir biyografide yazar ve özne olmak üzere iki kişinin hayatı söz konusudur. Geçmişi bütün boyutlarıyla yeniden yaşamak mümkün olamayacağından, biyograf, başkasının hayatından geriye kalan malzemeler arasında kendince anlamlı bağlantılar kurmaya çalışır ancak özneye ait bütün bu karmaşık bilgi yığınının bir hayat düzeninde yeniden organizasyonunda büyük oranda seçmece ve kurguya müracaat etmek durumunda kalır. Bu yüzden farklı yazarlar, farklı zamanlarda aynı kişi hakkında farklı portreler çizebilmektedirler (Kırmızı, 2015: 159). O hâlde, bir insanın hayatını mutlak hakikat bağlamında, “nasılsa öyle” resmetmenin mümkün olamayacağı gerçeği bağlamında ancak bir “inşâi” ve “tahlili” tarih ile yetinmek (Hocaoğlu, 2011: 37) biyografi yazımında bir yöntem sorunu olmaktan ziyade hakikate dayalı bir gereklilik olarak algılanmalıdır.

Biyografi yazmanın temel güçlüklerinden birisi de kültürel etkenlerdir. Mahrem olana gösterilmesi gereken saygı, gizli olanın ifşa edilmemesi gerektiğine olan inanç, geride yazılı belge, anı, günlük, mektup bırakılmaması ve yakınların her zaman taraflı anlatım ve sunumları biyografin karşısına dikilen başlıca engellerdir (Koçak, 2012: 101). Türk tarih-yazıcılığında hatıra, günlük gibi şahsa ait kayıt tutma geleneğinin çok geç başlaması ve bu konudaki örneklerin çok az oluşu biyografi inşası için büyük bir eksikliktir. Sıradan Osmanlı memurlarına ait hatıratlar bir yana vezir, sadrazam ve hatta padişah biyografileri üzerine yapılacak çalışmalarda bile aynı güçlük ile yüzleşmek kaçınılmazdır. Bu konu hatırat yazma geleneğinin bizim kültürümüze çok geç girmiş olması kadar Türk-İslâm yaşam geleneğinin önem atfettiği özel hayatın mahremiyetini muhafaza etmek ile de yakından alakalıdır. Hatıratını kaleme alacak kişi bir anlamda özel hayatının, dünya görüşünün, diğer insanlar hakkındaki düşüncelerinin ifşa edilmiş olacağını düşünmüş olmalıdır. Osmanlı Devleti’nin son sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa, “*Hatırat yazarlar bunu kendilerini müdafaa etmek için yaparlar, ben buna lüzum görmem*” (Mehmet Tevfik Bey, 1993: 505) dermiş. Thompson’un (1999: 93) “*Yazılı anılar, tarihçileri aldatmak için hazırlanmış bir sözlü tarih türüdür ve ortamı göstermelerinin dışında bir işe yaramazlar. Otobiyografiler, bir aktörün sahnede ya da filmde olduğu gibi bir dinleyici grubunun varlığının farkında oldukları kadar*

samimidirler” ifadeleri belki de Tevfik Paşa’nın haklı olduğu taraftır. Kendi masumiyetine olan inancını ifade etmesi bakımından Paşa’nın bu görüşü tutarlı olabilir ancak bir tarihçi açısından aslında bu düşüncenin çok doğru bir yaklaşım olduğu söylenemez. Çünkü hatıralarında dürüst davranmayacak kişilerin yazdıkları şeyler diğer şahısların yazdıklarıyla karşılaştırılarak gerçeğin ortaya çıkmasına katkıda bulunulabileceği gibi hatıralarda ortaya konulanların resmî evrak ile elde edilen bilgilerle mukayese imkânı da doğar. Atatürk döneminin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, vekillik yaptığı yıllara (1927-1938) dair bir gazeteciyle yaptığı mülakatta hatıraların sübjektifliği konusunda şu ifadeleri kullanmıştır: *“O devrin mesuliyetlerine iştirak etmiş bir şahıs olarak elbette yaptığım şeylerin arkasında olacağım, hatıralarımda yüzde yüz objektif olamayacağım da tabiidir. Hatıraların çoğu sübjektif olsa da bunların yayınlanması faydalıdır, çünkü hatırat sübjektif noktalarda birbirini tekzip veya tavih eder, bu çarpışmadan ise gerçekler meydana çıkar”* (Dün ve Bugün Mecmuası, 4 Kasım 1955, s. 12). Elbette ki hatıralar araştırmacının asıl malzemesi değildir ancak yine de belgelerin denetlenmesinde ve inşa edilen araştırmanın konuları arasında irtibat kurmada kılavuz olarak kullanılabilir. Bütün sübjektif muhtevasına rağmen her hatırat, tarihin ve özellikle biyografinin inşasında kullanılan bir yapı taşı vazifesi görür (Çetin, 2012: 58). Resmi vesikalar devletin sesi, hatıralar ise sivil vatandaşın sesi olan çıplak gerçekler niteliğindeki iki ayrı türden kaynaktır. Bu iki kaynak türünün tarih usulünün kaidelerine göre terkiinden tarihin hakikati ortaya çıkar (Birinci, 2012: 38).

Biyografi yazımında kullanılan bazı kaynak türlerinin doğası itibariyle sübjektif oluşu ve bu kaynaklardan elde edilecek malumatın teyit edilmeye muhtaç olması da biyografin uzun mesai harcaması gereken bir konudur. Bu kaynaklar arasında yer alan mektuplar, kaynak kişiye ait otobiyografik malzeme, meclis ve basın tutanakları, günlükler, üçüncü şahıslara ait hatıralar ve biyografiler gibi malzemeler biyografin müteyakkız bir şuurla yaklaşması gereken bilgi kaynaklarıdır. Tarihçilerin çoğu, mektup konusunda kendilerini olayın özüne daha yakın hissederler. Mektupların elbette özgün iletişimin kendisi olmak gibi bir üstünlüğü vardır ancak bu onun yanlışlık sorunu taşımadığı anlamına gelmez. Ayrıca mektupta yazılının doğruluğunu veya yazarın gerçek duygularını yansıttığını göstermez (Thompson, 1999: 92). Gazeteler ise kendine has bir örnektir. Gazete yorumlarındaki yanlışlığı reddedecek tarihçi yok gibidir. Geçmişini yeniden kurgulamak için tarihçiler gazeteleri kullanırken, diğer kaynak türlerine kıyasla, daha tedbirsiz davranmaktadırlar. Bunun muhtemel nedeni, eski gazetelerde görülen çarpıtmaların nedenlerinin ortaya çıkarılamamasıdır. Bir yazının yazarının tarafılık taşıyıp taşımadığı konusunda tahmin yürütmekten başka yapılabilecek bir şey yoktur (Thompson, 1999: 90-91).

Biyografi inşasında karşılaşılan diğer bir zorluk, elde edilen belge ve bilgilerin yazımı esnasında dönemin olaylarının çoğunlukla şahsın yaşam öyküsünün önüne geçmesi nedeniyle bir şekil-zemin uyumsuzluğunun ortaya çıkmasıdır. Yukarıda değinildiği üzere, Tarihsel Biyografi yalın bir tercüme-i hâl olmayıp şahsın hayatını ortaya koymaktan ziyade başlı başına bir tarihi dönemi yansıtan yapı olduğundan görünürdeki bu uyumsuzluk kaçınılmaz olmaktadır. Bir şahıs hakkında veri elde edilebilecek malzemenin olmadığı bir durumda şahsın olaylar karşısındaki tutumunun ve kurumsal faaliyetlerinin incelenmesi yol gösterici olacaktır. “Ayinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz” düsturuna öznenin şahsiyetine

dair ipuçlarına onun yaşantısı yoluyla ulaşmak mümkün olabilmektedir. İcraatından soyutlanmış bir şahsın sadece özel hayatını ele almak, biyografi inşa ilkelerinin eksik uygulandığını gösterdiği gibi araştırmacıyı olguları bütüncül olarak kavrayamama riskiyle de karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle, biyografi eserlerinde sıkça karşılaşılan, olayların şahsın önüne geçmiş olması durumu, bir yöntem sorunu olmaktan ziyade biyografi çalışmasının tabiatı ile ilgili bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Biyografik malzeme konusunda önemli bir detay da biyografisi yazılan şahsın aile temsilcileri ile görüşülmesi meselesidir. Hayatı yazılacak kişiye ait özel evrak var ise bu ya şahsın aile bireylerinde ya da bağışlandığı bir başka uzman veya kütüphanede yer almaktadır. Bu belgelere ulaşmak elbette biyografin elini çok güçlendirecektir. Ancak hayatı yazılacak olan şahsın aile bireyleri arasında dilden dile aktararak kahramanlık efsanesine dönüşmüş olan söylencelere mesafeli yaklaşmak da biyografin dikkatli davranması gereken bir husustur. Hayatı yazılacak şahsa ait özel evrak, mektup ve hatırat nevinden malzemeler ailenin elinden çıkmış ise bu durumda şahsın aile temsilcileri ile görüşülememiş olmasının önemli bir eksiklik olmadığı kanaatindeyim.

Biyograf, hayatını yazdığı şahsın icraatının arka planındaki düşünceyi kavrayabilmek için hayal gücünü kullanmalıdır. Edward Hallett Carr'a (1992: 24, 30) göre "tarihçi, üzerinde çalıştığı insanın zihniyle bir tür bağlantı kuramazsa o kişinin tarihini yazamaz". Tarihçi bunu yaparken üzerinde çalıştığı insanın zihnini anlamaya çalışmalı, hayal gücünü kullanarak bir ölçüde kendisini onun yerine koymalıdır. Tarihçi, kişilerinin akıllarından neler geçmiş olabileceğini kendi zihninde yeniden oluşturmak durumundadır. Tabii bilimlerde, üzerinde çalışılan konu kavrama yoluyla keşfedilmekte iken tarihî araştırmada keşfedilmesi gereken yalnızca olay değil bu olayla ifade edilmeye çalışılan düşüncedir. Bu durum tarihçiyi geçmişini yeniden düşünmeye sevk ettiğinden doğal olarak tarihçi tahayyül yoluyla objektiflikten uzaklaşmış olmaktadır (Acun, 2006: 121).

Metot-Sorun Bağlamında Sübjektiflik

Tarihin ve onun alt çalışma sahalarının hem olgusal hem de kavramsal olarak doğal bir sübjektiflik ihtiva ettiği tarih felsefesinin kabul ettiği bir konudur. Tarihin olgularının tabii ilimlerde olduğu gibi kendiliğinden var olmaması, tarihin inşasında kullanılan ana kaynak, birincil kaynak denilen malzemenin dahi bir başka özne tarafından oluşturulmuş olması bu ön kabulün haklılık payını artırmaktadır. Ayrıca objektif olup olamama sadece tarihe ait bir problem de değildir. O hâlde burada kastedilen sübjektiflikten ve idealize edilen objektiflikten anlaşılması gereken ne olmalıdır? Tarihte objektiflikten kastedilen şey mutlak objektiflik (absolute objectivity), olayı tekrar ve aynen yaşamak, insanın sürece dâhil olmaması değildir. Eğer öyle olsaydı tabii ilimler dâhil, insanın müdahil olduğu araştırmaların hiçbirisi objektif statüsüne dâhil edilemezdi. İnsanın dâhil olduğu her araştırma sübjektiflikten tamamen azade sayılamaz.

Amerikalı tarihçi Charles A. Beard, Croce'nin kuvvetli tesiri altında kalarak Ranke'nin pozitivist tarihçiliğini reddedip tarihi bilimden ayırmış, tarihin faydacı değerini ön plana çıkarırken tarihin objektif olamayacağını savunmuştur. O'na göre, tarihçinin araştırdığı konuyu bilim adamının deneyi gözlemlemesi gibi dışarıdan gözlemleyememesi, olguları seçerek kullanıp düzenlenmesi ve yapılandırması tamamen sübjektiftir (Acun, 2006: 113). Yani, tarihi bir konuyu veya şahsı yazarken mutlak objektiflik (absolute

objectivity) bir yana, yazma sürecine kaynaklık edecek malzemenin dahi sübjektif olduğunu iddia eden Beard, kaynağın sübjektif olmasının ürünün de sübjektif olmasını zorunlu kıldığını ileri sürmüştür.

Tarih yazıcılığında sübjektif unsurların diğer araştırma alanlarına göre daha fazla olduğu reddedilemez. İçine bir damla dahi olsa sübjektiflik karışmış bir olgunun tam objektifliğini tanımlamak doğal olarak zor olacaktır. O hâlde, tarih yazıcılığında kastedilen objektifliği, “içerisinde hissin yer almadığı, önyargısız düşünce” olarak tanımlamak uygun bir yaklaşım olacaktır (Acun, 2006: 114). Ranke’ye göre, tarihçinin işi yalnızca hakikatte ne olduğunu ortaya çıkarmaktır. Hakikatte ne olduğu ise belgelerde saklı olup tarihçinin duygularından arınarak, olguların ışığında çalışması ve ancak belgelerin kritiğiyle ortaya çıkartılabilir (Acun, 2006: 91). Fakat bunun mümkün olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü tarihin olguları arı bir biçimde var olamadıkları için tarihçiye de arı olarak ulaşmazlar. Her zaman kayıt tutanın zihninden kırılarak yansılar (Carr, 1992: 29). Dolayısıyla bir tarih eseri, onu şekillendiren olgulardan ziyade tarihçinin kendisidir. Yani, tarih bir anlamda doğrulanmış bir olgular kümesidir. Tıpkı bir balıkçının tablasındaki balıklar gibi, belgeler içinde olgular hazır dururlar. Tarihçi onları alır, evine götürür, pişirir, canı nasıl istiyorsa o şekilde sofraya koyar (Carr, 2002: 14). Tarihçinin değer yargıları, “iyi”, “kötü” gibi tartışılmasına olanak olmayan dinsel, ahlaki, mutlak ve geleneksel değerler olmayıp “ilerici”, “tutucu” gibi karşılaştırma temeline dayanan ve üzerinde tartışılacak kavramlardır (Sander, 1973: 64).

Mutlak objektiflik (absolute objectivity) bağlamında tabii ilimlerle mukayese edilemeyeceği çoğu tarih felsefecisi tarafından kabul edilmiş olan tarihin inşasında biyografi söz konusu edildiğinde bu pay daha da düşmektedir. O hâlde bütün bu iddialar ve tarih nedenselliği bağlamında şu söylenebilir ki; tarih/biyografi yazımındaki sübjektivizm bir iradi inisiyatif veya yöntem sorunu olmaktan ziyade “tarihçilik” işinin doğasının icabıdır. Bu münasebetle her tarihçi öznellik, her tarih yapıtı sübjektiflik taşımaktadır. Tarih yapıtı, tarihçinin nesnellik ölçülerine göre seçilip düzenlenmeyi gerektirdiğinden doğal olarak yorum öğelerini de içermektedir. Bu olmazsa geçmiş, önemsiz ve birbirinden kopuk sayısız ayrıntılara dönüşür ve tarih yazmaya da olanak kalmaz. Zaten zamandan bağımsız nesnellik de gerçek dışı bir soyutlama olur (Carr-Fontana, 1992: 14).

Tarihte, “mutlak objektifliğin (absolute objectivity) mümkün olmadığını” kabul edildiğine göre, tarihçinin araştırma konusunu “*bilim adamının deneyi gözlemlemesi gibi dışarıdan gözleme imkânından yoksun olup olguları seçerek düzenleyip yapılandırmasının tamamen sübjektif bir süreç olduğu*” ileri sürüldüğüne göre, biyografi yazımında nesnellığe nasıl yaklaşılabacaktır. Tabiatı icabı öznesini müspet veya menfi olarak abartma eğiliminde olan biyografi hangi teraziye vurulacaktır. Araştırma esnasında tarihçinin sahip olduğu şey orijinal olaylar değil onlardan arda kalan verilerdir. Bütün olguları toplayarak mutlak gerçeği yeniden inşa etme işi imkânsızla uğraşmaktır. Çünkü olgular yalnızca bir kere cereyan eder, tekrar cereyan etme imkânı da yoktur (Acun, 2006: 116). *Olgunun somutluğu ve ölçülü kuşkuculuk* sayesinde tarih yazımında geçerlilik ve objektifliğe yaklaşılabileceğini ifade eden Paul Valery, insanların nesnellikten sapan ve yan tutan tutumunu “*tarih, insan beyninin kimyasınca oluşturulan en tehlikeli maddedir*” sözleriyle eleştirmiştir (Carr-Fontana, 1992: 8). Üzerinde çok düşünülmesi gereken bu

yaklaşımdan çıkarılacak netice, tarihi olguların yalnızca tarihçinin zihninde oluştuğu, kendi başına bir anlam ifade etmediği ve ona anlam yükleyen tarihçi olduğudur. Bu gerçeğe dayalı olarak tarihin; tarihçinin kişiliğinin, önyargılarının, ilgisinin ve değerlerinin bir ürünü olduğu kabul görmektedir. Netice itibarıyla, tarihten beklenen objektifliği değerlendirirken, olgular ve yorumlar üzerinde ayrı ayrı düşünmek daha doğru sonuca yönlendirecektir. İngiliz gazeteci P. Scott'ın ifadesiyle, “*olgular kutsal, yorum özgürdür*”.

Biyografin en fazla şikâyet edilen kusuru, övgü ve yergi gibi uç noktalar arasında dolaşması, eskilerin *indî mütalaa* dedikleri şahsî değerlendirme ve hükümler içerisinde bulunmasıdır (Sakal, 2014: 2). Biyografin bakış açısını biçimlendiren faktörlerin arasında sosyal, dini, milli, politik ve benzeri çevresel unsurlar gelmektedir. Zekâsı ve görüşü ne kadar güçlü olursa olsun bu yönelimlerinin, özellikle yaşadığı çevreden edindiği duyguların etkisinden kurtulması güçtür (Le Bon, 2004: 46-47). Carr'ın ifadesiyle “kendi çağının insanı” olup zamanının ve çevresinin önyargılarıyla yoğrulmuş olduğundan biyografin kendi önyargılarından sıyrılması da oldukça güçtür. İbrahim Kafesoğlu'na (1963: 13) göre, her tarihçi kendi devrindeki topluma hâkim olan dünya görüşünün tesiri altında bulunduğu koşulları seçişinde ve konuyu işleyişinde şahsî duygularını bu tesirden kurtarmakta zorlanmaktadır.

Geçmişe dair değerli bulduklarımız arasından seçip ayırdıklarımızla “şimdi”de inşa ettiğimiz gerçeklikler olarak tanımlanabilecek olan “tarih”, her devrin ruhuna uygun olarak şekillenmeye devam etmektedir (Şimşek, 2011: 1). Stephen Tyler'in ifadesiyle tarihçinin amacı, “geçmiş bugünde yaratmak”tır. Tarih yazıcılığı ile hakikat değil ama gerçek ortaya çıkarılabilir. (Erdoğan, 2011: 37). Tabii bu arada tarihçinin seçimleri ve hükümlerine dayandığı için bütün tarihî yapıtları sübjektif ve güvenilir olarak nitelendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Bu konuda Comte ve Marx'ın tarihe ortak bakış açıları; “tarihçiye değil tarihî malzemeye önem verilmesi durumunda nesnel bir tarih yazımının olanaklı olacağı, tarihsel malzemeye önem verilmesiyle hazır bulunan tarihsel olguların keşfedilebileceği” (Barutca, 2000: 40) yönündedir. Çünkü olgular cereyan ettikleri bağlama ne derece uygun olarak seçilip yeniden inşa ediliyorsa o derece objektifliğe yaklaşmaktadırlar (Acun, 2006: 119).

Tarihte mutlak gerçekliğin (absolute objectivity) imkânsızlığından kaynaklanan biyografin zorunlu sübjektifliğini tenkit eden modern biyografinin tüm sakınımlarına rağmen, eski dönemlerden beri bilinen odur ki, çoğu biyografi ya tapınma ya da yerme amaçlı yazılmaktadır. Marguerite Yourcenar'ın ifadesiyle; “biyograf tarafından bir anlamda yeniden inşa edilen her yaşam, örnek olarak ortaya sürülür, biyograf evrenin bir görünüşünü savunmak ya da ona karşı koymak için yazar” (Çelebioğlu, 2007: 16). Biyografide gerçeği icat etmek, keşfetmek ve belki de uydurmak vardır. Çünkü yazar ve okur tutarlılık ister. Bazı düşünürler biyografin inşa sürecindeki sübjektifliğine biraz da uç bir noktadan yaklaşarak, “biyografin tanrıya özenen bir tarafı vardır, birinin hayatını baştan yaratmak onu doğdurmak, yaşatmak ve öldürmek ister” (Kırmızı, 2012: 17) şeklinde ifade etmişlerdir.

Tarihçinin en fazla taraflılık tuzağına düşme riskinin bulunduğu saha olarak kabul edilen biyografi inşasında biyografin, öznesine karşı peşin olarak karşıt veya yandaş bir tutum içerisine girme ihtimali yüksektir (Sakal, 2014: 4). Biyografin genel olarak öznesini övmeye meyilli olduğu düşünülse de bunun bir usul olduğu söylenemez. Kişinin olumsuz

yönlerinin sergilenmesi de aslında biyografinin özünde vardır çünkü biyografilerin bir amacı da yermektir (Çelebioğlu, 2007: 3). Biyograf, hayatını yazdığı öznenin arkadaşı da düşmanı da olsa, özneye hayranlıkla da eleştirel de yaklaşırsa, Virginia Woolfun ifadesiyle “ciddi veya sempatik bir dost olarak kahramanının peşinden gitmemelidir” (Çelebioğlu, 2007: 7). Çünkü öznesinin duygu yörüngesine takılan bir biyografin kendisini öznesi ile özdeşleştirmesi kaçınılmazdır. O yörüngeden çıkmadıkça öznenin düşünce ve fiillerini tenkit edebilmesi zor olacağı gibi ona ait söz ve fiillerin doğruluğunun savunucusu olması da muhtemeldir.

Sonuç

Bir biyografi çalışması tamamlandığında ulaşılan nihai nokta, hayatı yazılan şahıs hakkında verilmiş olan hükümdür. Daha mühimi ise ortaya konulan ürün ile aslına muvafık yeni bir insan kimliği ortaya konulup konulmadığı endişesidir. Bu yaklaşımla, biyografisi yazılmış olan şahsın kendi sözü olmadığı müddetçe, yazarın kesin yargılara varması doğru bir yaklaşım değildir. Ancak ulaşılan belgeler ve analitik kaynak değerlendirmeleri neticesinde genel yorumlar yapılabileceği gibi şahsın icraatı söz konusu olduğunda daha kesin yargılara varılabilir. Çünkü incelenen şahsın icraatı onun eylemlerinin gerisindeki düşünceleri ve zihniyeti ortaya koymakta bir ipucu olarak kabul edilebilir. Bilimsel biyografilerden çıkması beklenen bir diğer sonuç da biyografilerde en çok aranan özellik olan yaşanmışlık ve canlılık hislerinin biyografi yazarının kendi varlığını metinde belli etmesiyle mümkün olabileceğidir. Ancak bu sayede biyografinin hem özneye hem de biyografa ait bir varlık olduğu hissedilebilir (Tekcan, 2001: 1). Biyograf renkleri görmeye çalışmalı, eline boya fırçası alıp tablo üzerinde kendince düzeltmelere kalkışmamalıdır. 1980’lerde başlayıp 1990’lara hâkim olan bu anlayış son yıllarda daha da güçlenerek adeta bir “biyografik dönüşüm” sürecine girmiştir. Büyükleri aklamak veya karalamak gibi peşin hüküm ve duygulardan arındırılmış bir biyografi inşası, tarihçiliğe de diğer kültür ve bilim alanlarına da katkı sunacaktır (Sakal, 2014: 11). Biyograf, yaşamını yazmak istediği öznenin, kendisine sunmuş olduğu materyallerden ve gerçeklerden uzaklaşmadan, onları değiştirmeden ve çarpıtmadan hareket etmelidir. Biyograf, belgelerin ardına gizlenerek öznesini cansız, donuk bir bilgi yığını haline getirmekle mükellef olmadığı gibi onun terbiye edicisi rolüne de soyunmamalıdır. İyi bir biyografi, hayatı yazılan şahsı kendi kadrosundan çıkarmaksızın, onun kendi tarihi hakikatini ortaya koyma endişesi taşımalı, vesikaya bağlı doğruluk ise biyografi yazarının vazifesi olmalıdır.

Netice olarak, biyografi inşasında hayatı yazılan kişiyi iradi olarak övmek ya da yermek dışında yazarı sübjektifliğe yönlendiren şartların çoğunun kendi dışında ve doğal olarak oluşan gelişmelerden kaynaklandığı kabul edilmelidir. Tabii ilimlerde bir deneyi tekrar yapabilme imkânı gibi bir mutlak objektifliğin (absolute objectivity) tarih yazımında mümkün olamaması tarih inşasına yazarın dışında doğal olarak sübjektiflik katmaktadır. O hâlde, tarih yazımında objektiflikten anlaşılması gereken şey, bir deneyi tekrar yapabilme katiyetinden ziyade bir şahsı veya bir tarih kesitini araştıran tarihçinin resmi kayıtlara olabildiğince sadık kalması olarak telakki edilmelidir. Araştırmacının geçmişte kalmış olaylar ve şahıslar konusunda tarafsız olması, gerçekleri değiştirmeden ortaya koyabilmesi, bilgi, belge ve tanıklara dayanmış olması inşa ettiği eserin objektifliğe en yakın konumu olarak idealize edilebilir.

Kaynaklar

- Acun, Fatma. (2006). “Tarihte Objektiflik Tartışması”, *Muhafazakâr Düşünce-2*(7).
- Afyoncu, Erhan. (2007). *Tanzimat Sonrası Osmanlı Tarihi Araştırmaları Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Barutca, E. Müge. (2000). *Tarih Yazımında Nesnellik ve Nedensellik İlişkileri Üzerine Eleştirel Bir İnceleme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Birinci, Ali. (2001). *Tarihin Gölgesinde*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Birinci, Ali. (2012). *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları: Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Carr, E. Hallett. *Tarih Nedir?*. (1991). (Çev. Misket Gizem Gürtürk). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carr, E. Hallett-Fontana J. (1992). *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*. (Çev. Özer Ozankaya). Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelebioğlu, Sinem. (2007). *Türk Edebiyatı’nda Modern Biyografinin Doğuşu*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çetin, Mahmut. (2012). *Biyografi Kitabı*. İstanbul: Biyografi Net Yayınları.
- Çog, Mehmet. (2004). “Biyografi Çalışmaları İçin Önemli Bir Kaynak: Emekli Sandığı Arşivi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*-9(2). 69-74.
- Dün ve Bugün Mecmuası*. “Atatürk Döneminin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile Mülakat”. 4 Kasım 1955.
- Eldem, Edhem. (2009). “Padişahın Paşaları ve Prozopografya Hakkında”. *Toplumsal Tarih*-190. 44-48.
- Emecen, Feridun. M. (1999). “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”. *İslam Araştırmaları Dergisi*-3, 83-90.
- Er, Harun. (2010). *Sosyal Bilgiler Eğitimi Kapsamında İlköğretim Öğrencilerinin “Biyografi” Kullanımına İlişkin Görüşleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Erdoğan, A. Teyfur. (2011). “Tarihyazıcılığında Gerçek(Realite)-Hakikat(Verite) Sorunsalı”. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildirileri*. (Ed. M. Öz) Ankara: TTK. Yayınları. 39-52.
- Halkın, Leon. E. (1989). *Tarih Tenkidinin Unsurları*. (Çev. Bahaeddin Yediyıldız). Ankara: TTK. Yayınları.
- Hocaoğlu, Durmuş. (2011). “Orada Öylece Duran Tarih”. (Ed. V. Engin-A. Şimşek) *Türkiye’de Tarihyazımı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları. 35-48.
- İnalcık, Halil-Arı, Bülent. (2011). “Klasik Dönem Osmanlı Tarihçiliği”. (Ed: V. Engin-A. Şimşek). *Türkiye’de Tarihyazımı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları. 107-137.
- Iggers, Georg. G. (2011). *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*. (Yay. Haz. A. Berktaş). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1963). “Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik”. *Tarih Dergisi*, 17-18.
- Kanat, Cüneyt. (2011). “Türk Tarih Yazıcılığında Eleştirel Düşünce ve Teori Geliştirme Problemi”. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. M. Öz) Ankara: TTK. Yayınları.

- Kırmızı, Abdülhamit. (2012). *Otur Baştan Yaz Beni. Oto/biyografiye Taze Bakışlar*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kırmızı, Abdülhamit. (2015). “Biyografi”. (Ed. A. Şimşek), *Tarih İçin Metodoloji*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. 156-162.
- Kocatürk, Utkan. (1969). *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Koçak, Cemil. (2012). *Tarihçinin Eleği*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kütükoğlu, Mübahat. (1991). *Tarih Araştırmalarında Usul*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Le Bon, Gustave. (2004). *Tarih Felsefesi*. (Çev. H. Akdeniz-M. Temelli). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Levend, Ağah. Sırrı. (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi-I*. Ankara.
- Mehmet Tevfik Bey’in (Biren) II. Abdulhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları. (Haz. F. R. Hürmen) (1993). İstanbul: Arma Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (1998). “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı”. *Osmanlıdan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (2009). *Tarih Yazıcılık Üzerine*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Özcan, Abdülkadir. (2010). “Tabakat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi-39*, Ankara: 299-301.
- Özcan, Abdülkadir. (2013). “Osmanlı Tarihçiliği ve Tarih Kaynakları”. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi-1*. 271-293.
- Özgü, Melahat. (1941). “Alman Edebiyatında Biyografi Mahiyetindeki Eserler”. *İndoloji Araştırmaları, DTCF. Neşriyatı*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Sakal Fahri. (2014). “Tarih Yazımında Biyografi”. *Tarih ve Kültür Dergisi*.
- Sander, Oral. (1973). “Tarihte Yöntem”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi-28(1)*. Ankara. 60-71.
- Sarıyıldız, Gülden. (2004). *Sicill-i Ahval Komisyonunun Kuruluşu ve İşlevi: 1879-1909*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sarıyıldız, Gülden. (2009). “Sicill-i Ahvâl Defterleri”. *TDV. İslam Ansiklopedisi-37*: 134-136.
- Şark ve Garp Eserlerinde Biyografi. (1941). (Çev. M. Torkak). *İndoloji Araştırmaları, DTCF. Yayınları*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Şimşek, Ahmet. (2011). “Giriş ya da Heredotos’tan Bugüne Tarihyazımına Kısa Bir Bakış”. (Ed. V. Engin-A. Şimşek). *Türkiye’de Tarihyazımı*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Tekcan, Ayşe. Rana. (2001). *Öteki’yi Ararken: Biyografi Yazarı ve Konusu*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tekeli, İlhan. (1998). *Tarih Yazımı Üzerine Yeniden Düşünmek*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Thompson, Paul. *Geçmişin Sesi*. (Yay. Haz: A. Anadol). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde*. (1997). (Çev. Ö. Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Zürcher, Erik. Jan. (1987). *Milli Mücadelede İttihatçılık*. (Çev. N. Salihoğlu). İstanbul: Bağlam Yayınları.